

Москаль М.А.

аспірант,

Львівська національна академія мистецтв;

художник-реставратор,

Львівська філія Національного науково-дослідного

реставраційного центру України

ЗОБРАЖЕННЯ СВЯТИХ ВОЇНІВ В УКРАЇНСЬКИХ ХРАМАХ ПЕРІОДУ БАРОКО

Ще в часи Київської Русі поява нової християнської релігії, напружена політична ситуація, утвердження князями своєї влади спричинили появу в сакральному мистецтві культу святих воїнів. До їх числа належать: Димитрій Солунський, Євстахій Плакида, Борис і Гліб, Архангел Михаїл, Теодор Тирон, Теодор Стратилат, святий Георгій. У релігійному аспекті воїни поставали в образі мучеників, які відстоювали християнські цінності, у політичному – були захисниками та патронами давньоруських князів, у народному – охоронцями та борцями із силами зла. Для того, щоб поширити ідею захисту держави, зміцнення впливу християнської релігії, давньоруські храми прикрашали розписами із зображенням святих воїнів.

В середині XVII ст. тема воїнства в сакральному монументальному мистецтві знову набула популярності. Одна із загально-історичних передумов цього – визвольна війна 1648-1654 рр. з її всенародним ентузіазмом, оптимістичними сподіваннями, і відповідно потребою відображення цієї атмосфери в мистецтві [4, с. 33].

Після завершення визвольної війни 1648-1654 рр. західні землі України ввійшли в склад Польщі, а східна частина України воз'єдналася з Росією. Існуючі контакти між обома регіонами сприяли взаємообміну художніми досягненнями і формуванню спільних тенденцій у розвитку мистецтва [5, с. 175]. Так українське мистецтво XVII – XVIII ст., не втрачаючи зв'язку з міцними мистецькими традиціями попередніх віків, входить в нову епоху свого закономірного розвитку, розвиваючись в постійних зв'язках з російською, грецькою, і південнослов'янською культурою, та культурою західної Європи [4, с. 20-40].

На Західній Україні, де були посилені контакти між українськими та західноєвропейськими митцями, які відбуваються в цей період, сприяли швидкому розвитку та трансформації національної української мистецької традиції [4, с. 34].

Також значний вплив на твори сакрального мистецтва мала козацька спільнота, яка була замовниками та носіями художнього смаку. Звернення козаками до тематики святого воїнства було не випадковим. В основі відродження та популяризації культу святих воїнів серед козацтва була давньоруська культура та середньовічне лицарство. У текстах літописів XVII-VIII ст. репрезентується художній вияв образу воїна-захисника – козака як оборонця політичних, релігійних культурних прав і свобод українців. Козаки наділені такими характеристиками, що властиві і святим воїнам: готовність до

жертви та самопожертви в ім'я Батьківщини і віри, відданість своєму покликанню, беззастережна сміливість, незламність.

Отже, бурхливі події суспільного життя XVII ст. вплинув на динамізм барокової культури в Україні. Постійне перебування на вістрі життя і смерті сформувало відповідні риси барокового світогляду українців цієї епохи. Життя сприймалося як швидкоплинне і скороминуче [1, с. 143]. Основними цінностями, які сповідувалися в цей період були любов, мудрість, самопожертва та самовдосконалення. Тому для українського бароко типовими стали зображення святих воїнів, як втілення лицарських чеснот в ім'я віри, святої пожертви.

В українському мистецтві бароко постаті святих воїнів знову появляються в розписах храмових споруд, проте здебільшого в центральній та східній частині України. Як вже згадувалося другій половині XVII–XVIII ст. замовниками будівництва храмів були козацькі старшини. Гетьмани України активно займалися відбудовою храмів. В цей період вважалося за честь профінансувати церкву, і козаки, що мали можливість, активно долучалися до храмовбудівництва. В період бароко було відновлено фрески з зображенням святих воїнів в Софії Київській та Кирилівській церкві.

Яскраві постаті святих воїнів зустрічаємо у розписах церкви Спаса на Берестові, відновленої грецькими майстрами в другій половині XVII ст. Тут представлено кілька зображень святих воїнів серед яких, свв. Яків Персянин, Димитрій Солунський, св. Меркурій і Теодор Тирон. Їхні постаті, виконані на повний зріст, вміщено у нижньому регістрі стін храму. На укосі ж аркового прорізу розташовано зображення і найбільш головного Небесного воїна архангела Михаїла [2]. Також на східній стіні внутрішнього нартекса у нижньому регістрі представлено постать Євстахія Плакиди, яка була пов'язана з зображенням Володимира Великого зображеного на тій ж стіні. Вважають, що Євстахій Плакида так само, як св. Володимир, навернувся до християнської віри, і як діти святого, так само, Борис і Гліб зазнали мученицької смерті [2].

Зустрічаються і зображення святих воїнів у Троїцькій церкві Густинського монастиря. На всіх чотирьох підпружних арках розміщено пів постаті: Йоана-Воїна, Теодора Тирона, Теодора Стратилата, Димитрія Солунського, Архангела Михаїла.

Присутні зображення святих воїнів у розписах Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. У центральній композиції південної стіни притвору серед групи святих мучеників бачимо постаті святих воїнів, які в пишному вбранні з пальмовими гілками, хрестом та списом крокують на фоні мальовничого пейзажу до раю. В українському мистецтві в період бароко в образі воїна ставиться акцент на моралізаторських аспектах діяльності і житті святих воїнів. Війни, які відбувалися в цей період нагадували людині про швидкоплинність життя і неминучість смерті. Основним гаслом філософської думки бароко є те, що людина може стати кращою завдяки добрим вчинкам та потрапити до раю. Тому і звернення до образу-воїна мученика, який загинув у стражданні за віру та отримав як винагороду перебування в Царстві небесному так активно передавалася митцями.

Існують також припущення, що серед постатей в царських вбраннях зустрічаються князі Борис і Гліб. Гліб зображений з дерев'яним хрестом – символом мучеництва. Їх ведуть янголи, яких послав Бог Отець, зображений на стелі [3, с. 28]. Зображення Бориса та Гліба присутні на східному зовнішньому фасаді церкви.

Знаходимо зображення Теодора Тирона, Дмитрія Солунського, Теодора Стратилата, Архангела Михаїла, Св. Георгія і в церквах Західної України. На південній стіні нави дерев'яної церкви Св. Юра в Дрогобичі другої половини XVII ст., розписаного майстром Степаном поповичем Медицьким під сценою Акафіст Богородиці бачимо зображення святих воїнів. Зображення Теодора Стратилата розміщено зліва від Акафісту і є значно більшим за масштабами ніж постаті інших воїнів.

Зображення святих воїнів знаходимо і у розписах церкви Св. Трійці на Сихові (район м. Львова), що датується 1683 роком. Серед рослинного орнаменту у прямокутних рамках вписано три півфігурні постаті святих воїнів: Теодора Тирона, Георгія і Дмитрія Солунського.

Отже, українська визвольна війна, обрання козаками небесних воїні як своїх покровителів спричинила поширенню в монументальному мистецтві другої половини XVII–XVIII ст. зображень святих: Дмитрія Солунського, Євстахія Плакиди, Бориса і Гліба, Архангела Михаїла, Теодора Тирона, Теодора Стратилата, Георгія. Зображують їх пішими воїнами, часто і в образі мученика та воїна. В Троїцькій надбрамній церкві Києво-Печерської лаври святих воїнів зображено на тлі райського пейзажу. В ідейній основі фрески лежить нагадати віруючим про те, що лише завдяки добрим вчинкам, відданості християнським цінностям та релігії можна потрапити до раю.

Список використаних джерел:

1. Гордієнко Г. Основні символи українського бароко / Г. Гордієнко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2014. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 142–144.
2. Кондратюк А. Образ св. Князя Володимира в системі розписів церкви Спаса на Берестові Могилянської доби / А. Кондратюк // Несторівські студії. Матеріали XIII наукової конференції. – Київ: Національний Києво-печерський історико-культурний заповідник, 2015. – б.с.
3. Монумент живопис Троїцької надбрамної церкви: каталог / С. Королевець, А. Кондратюк, В. Колпакова. – Київ: «КВІЦ», 2005. – 252 с.
4. Свенціцька В. Спадщина віків / В. Свенціцька, О. Сидор. – Львів : Каменяр, 1990. – 72 с.
5. Сидор О. Українське бароко та європейський контекст / О. Сидор. – Київ: Наукова думка, 1991. – 230 с.